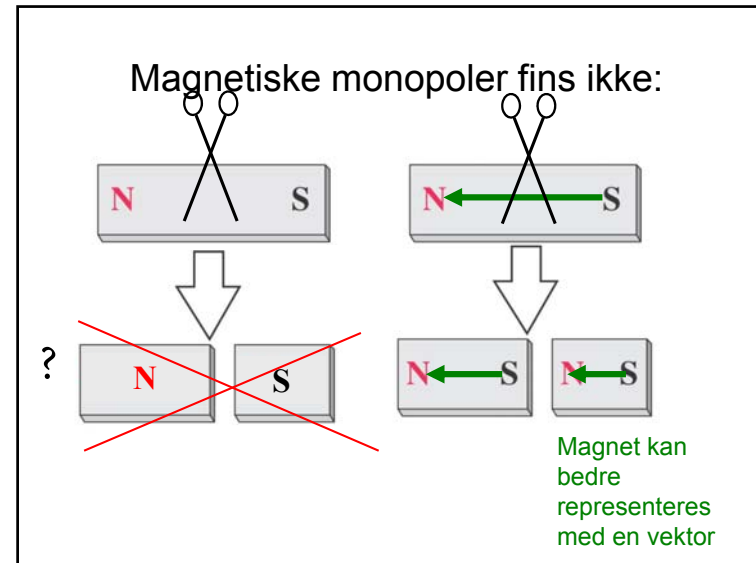

Kap. 27 Magnetisk felt og magnetiske krefter

Kortfatta målsetning:

- Lære at permanente magneter og elektromagneter har samme årsak:
  - ladninger i bevegelse / strømsløyfer
- Formelapparatet i magnetostatikk, analogt til det i elektrostatikk
- Forstå at magnetiske monopoler ikke fins, kun dipoler.
  - (mens elektriske monopoler fins, dvs. $+q$, $-q$)

Kap. 27 Kjapp historie

- 1000 f.Kr.: Kompass brukt i Kina og i Mexico
- 800 f.Kr.: Magnetisk materiale i Magnesia i Hellas
Magnetitt: Fe_3O_4
- 1270: Nord- og sydpol
- 1600: Jordmagnetisme beskrives
- 1750: Magnetisk kraft prop. med $1/r^2$
- 1819-25: Vitenskapelig arbeid:
Hans Christian Ørsted, André Ampere, Jean Baptist Biot, Felix Savart, Michael Faraday, Joseph Henry
- 1864: Systematisering av teorien
v/*James Clerk Maxwell.*

Kap. 27 Magnetisme

- **Magnetostatikk** (ingen tidsvariasjon):
  - Kap 27. Magnetiske krefter
  - Kap 28: Magnetiske kilder
- **Elektrodynamikk:**
  - Kap 29-32:
  - Tidsvariasjon: Induksjon mm.

Kraft på ledningsbit

$$d\mathbf{F} = I \, ds \times \mathbf{B}$$

"bit"
= infinitesimalt
strømelement
= $I \, ds$

Copyright © 2004 Pearson Education, Inc., publishing as Addison Wesley
(Fig 27.25)

Gauss' lov for magnetfelt:

Nettofluks ut av lukka flate = $\Phi_B = \int \mathbf{B} \cdot d\mathbf{A} = 0$
ALLTID

⇔ Feltlinjer er lukka kurver

⇔ Magnetiske monopoler
fins ikke:

Kap. 27: Magnetisk felt og magnetiske krefter

$\mathbf{F}_B = q \mathbf{v} \times \mathbf{B}$ (27.2)
(magnetisk flukstetthet $\mathbf{B}$ defineres fra denne kraftvirkningen)

Lorentzkrafta = elektrisk kraft + magnetisk kraft:

$$\mathbf{F} = \mathbf{F}_E + \mathbf{F}_B = q\mathbf{E} + q\mathbf{v} \times \mathbf{B} \quad (27.4)$$

(i ro og i bevegelse)   (i bevegelse)

$\mathbf{E}$ kan øke farten (og energien).
 $\mathbf{B}$ kan kun endre retningen for $\mathbf{v}$, ikke energien, fordi $\mathbf{F}_B \perp \mathbf{v}$

- Kraft på lederbit med lengde ds : $d\mathbf{F} = I \, ds \times \mathbf{B}$
- Magnetiske feltlinjer
- Magnetisk fluks: $\Phi_B = \iint \mathbf{B} \cdot d\mathbf{A}$
- Gauss lov for $\mathbf{B}$ -feltet $\Phi_B = \iint \mathbf{B} \cdot d\mathbf{A} = 0 \Leftrightarrow$ magn. monopoler finnes ikke
- Bevegelser av ladninger i $\mathbf{B}$ og $\mathbf{E}$ -felt, med eksempler/anvendelser:
  - Hastighetsfilter
  - Thomsons e/m -eksperiment
  - Massespektrometer
- Kraftmoment på strømsløyfe
- Magnetisk moment $\boldsymbol{\mu} = I \cdot \mathbf{A}$

} Idag

Alle magnetiske feltlinjer er lukka kurver:

(a) Magnetic field lines through the center of a permanent magnet

(b) Magnetic field lines through the center of a cylindrical current-carrying coil

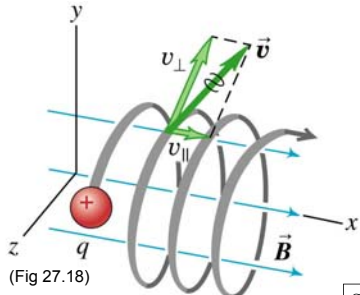
(c) Magnetic field lines through the center of an iron-core electromagnet

(d) Magnetic field lines in a plane containing the axis of a circular current-carrying loop

(e) Magnetic field lines in a plane perpendicular to a long, straight, current-carrying wire

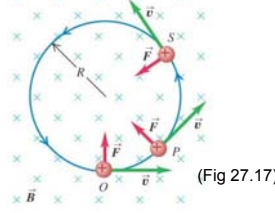
(f) Magnetic field lines in a plane containing a long, straight, current-carrying wire

Heliksformet bane pga. Lorentzkrafta $F = (qE +) qv \times B$

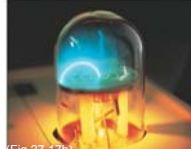
(Fig 27.18)

Sett langs x-akse:

(Fig 27.17)

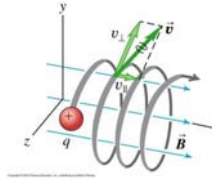
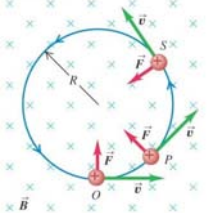
Syklotronradius: $R = mv_{0z}/qB$ (27.11)
 Syklotronfrekvens: $\omega = qB/m$ (27.12)
 Syklotronperiode: $T = 2\pi / \omega$

(Fig 27.17b)

Elektronstråle i magnetisk felt
Laboppgave 3

Heliksformet bane. Typiske tallstørrelser (Ex. 27.4)

Oppgitte data:
 Proton: $B_x = 0,50 \text{ T}$
 $q = +e = 1,6 \cdot 10^{-19} \text{ C}$ $v_{0x} = 1,5 \cdot 10^5 \text{ m/s}$
 $m = 1,67 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$ $v_{0z} = 2,0 \cdot 10^5 \text{ m/s}$

Finn:

- Syklotronradius R
- Syklotronfrekvens ω
- Heliksens stigning (Δx per omdreining)

a) Syklotronradius (27.11): $R = mv_{0z}/qB_x = 4,2 \text{ mm}$
 b) Frekvens (27.12): $\omega = v_{0z}/R (= qB_x/m) = 4,8 \cdot 10^7 \text{ s}^{-1}$,
 dvs. periode $T = 2\pi/\omega = 1,3 \cdot 10^{-7} \text{ s}$
 c) $\Delta x = v_{0x}T = 20 \text{ mm}$ per periode T

Kraft og aks.:
 $F = |F| = qv_{0z}B_x = 1,6 \cdot 10^{-14} \text{ N}$
 Aksel = $a = F/m = 9,6 \cdot 10^{12} \text{ m/s}^2$

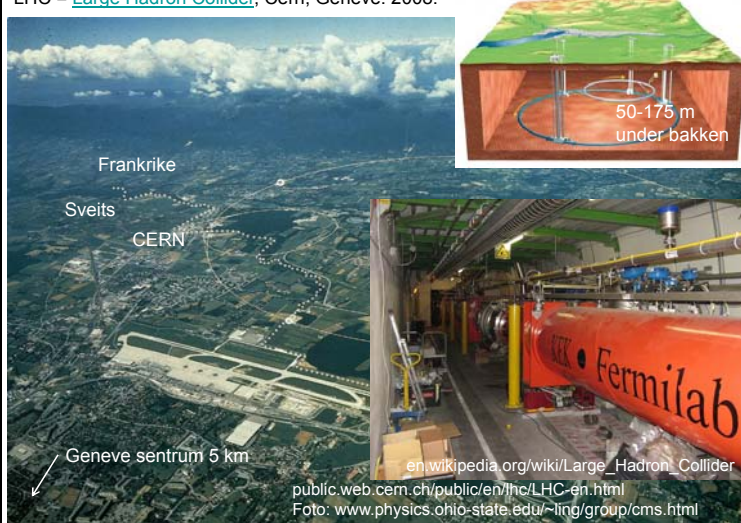
ESRF (European Synchrotron Radiation Facility) Grenoble, Frankrike.

$R = 134,3 \text{ m}$

Storage Ring
Accelerators
Experimental Hall

LHC = Large Hadron Collider, Cern, Geneve. 2008.

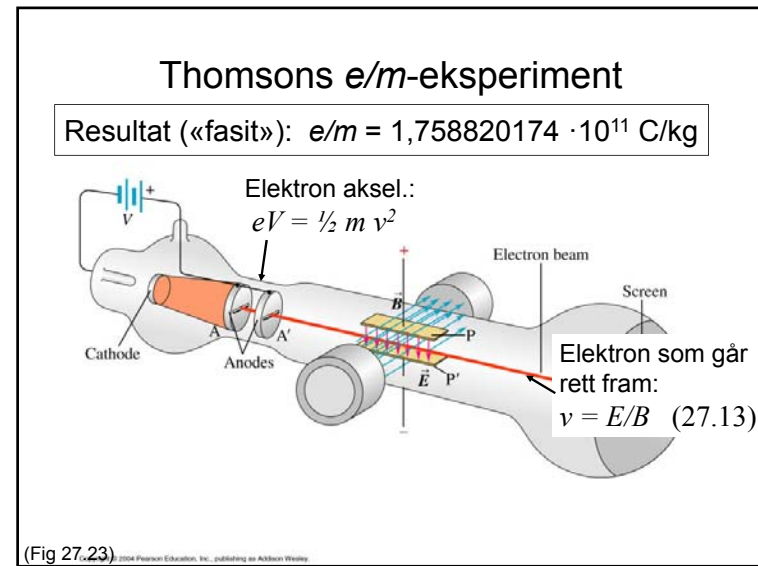
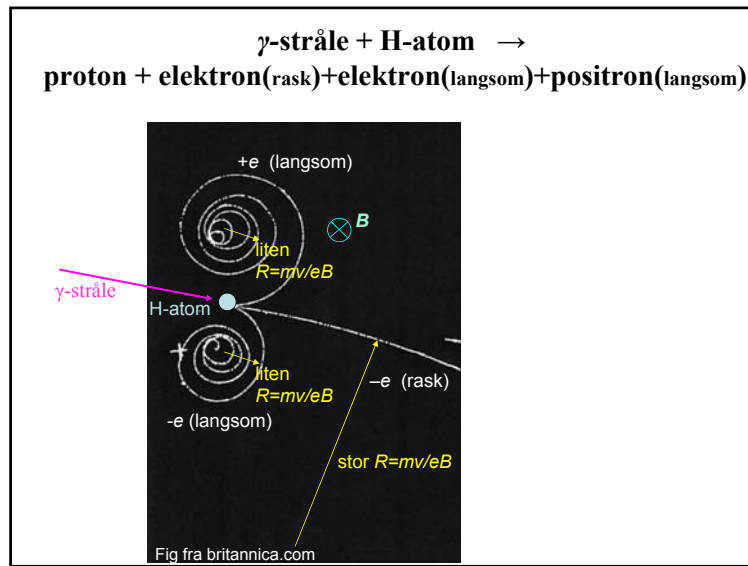
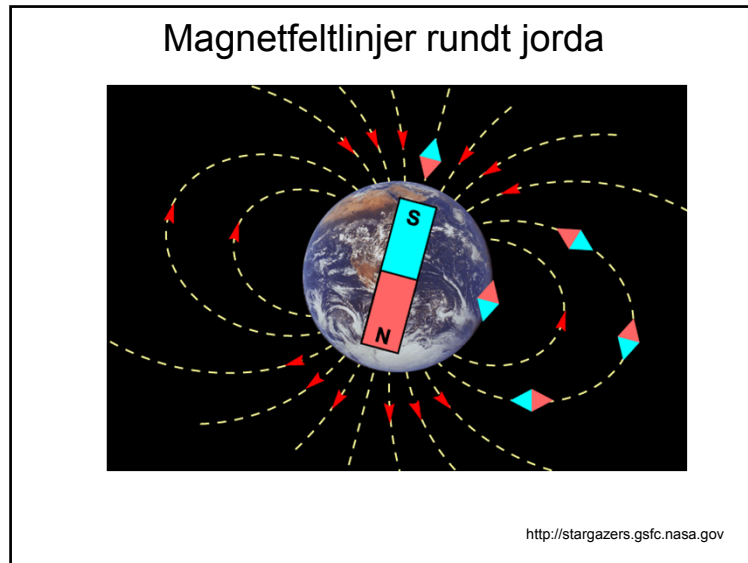

50-175 m
under bakken

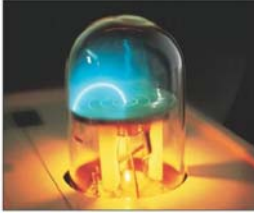
Frankrike
Sveits
CERN

Geneve sentrum 5 km

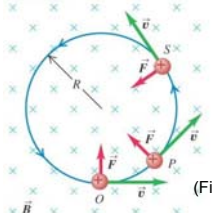
en.wikipedia.org/wiki/Large_Hadron_Collider
 public.web.cern.ch/public/en/lhc/LHC-en.html
 Foto: www.physics.ohio-state.edu/~ling/group/cms.html

Laboppgave 3: Lorenz-krafta: Bestemmelse e/m for elektroner

(Fig 27.18)

(Fig 27.17)

Måler syklotromradius R med linjal

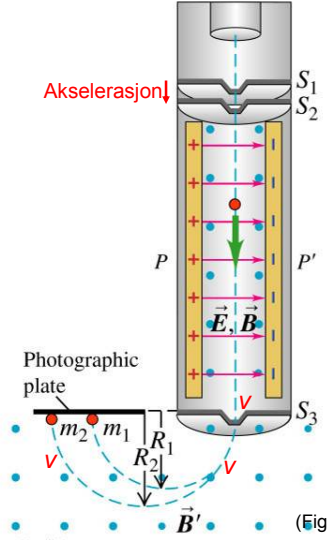
$$R = mv_0/qB \quad (27.11) \quad \text{og} \quad eV = \frac{1}{2} m v_0^2$$

$\Rightarrow$

$$e/m = 2V/(R^2 B^2)$$

Masse- spektrometer = hastighetsfilter + sirkelbaner for IONER

(Øving 9, opg. 3)

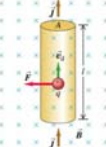

(Fig 27.24)

Copyright © 2004 Pearson Education, Inc., publishing as Addison Wesley.

27.2 Kraft og moment på strømsløyfe

- Kraft på lederbit med lengde ds :

$$d\mathbf{F} = I ds \times \mathbf{B} \quad (27.20)$$
- Kraft på ledning i homogent felt:

$$\mathbf{F} = I \mathbf{l} \times \mathbf{B} \quad (27.19)$$

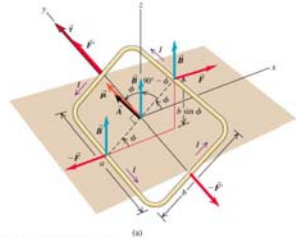

Fra Angell og Lian:

Koherente SI-enheter med egne symboler			
Symbol	Navn (uttale)	Definisjon	Enhet for
A	ampere (ampær)	s. II	elektrisk strøm
Bq	becquerel (bekkrell)	Bq = s ⁻¹	radioaktivitet
C	coulomb (kuldm)	C = As	elektrisk ladning
cd	candela (kandela)	s. II	lysstyrke
F	farad	F = C/V = A ² s ⁴ /(kg m ²)	kapasitans
Gy	gray (grei)	Gy = J/kg = m ² /s ²	absorbert dose
H	henry	H = Vs/A = Wb/A = kg m ² /(s ² A ²)	induktans
Hz	hertz	Hz = s ⁻¹	frekvens
J	joule (jul)	J = Nm = Ws = kg m ² /s ²	energi
K	kelvin (kellvinn)	s. II	termodynamisk temperatur
kg	kilogram	s. II	masse
lm	lumen	lm = cd sr	lysluks
lx	lux	lx = lm/m ² = cd sr/m ²	betykning
m	meter	s. II	lengde
mol	mol	s. II	stoffmengde
N	newton (njutin)	N = kg m/s ²	kraft
Pa	pascal (paskall)	Pa = N/m ² = kg/(m s ²)	trykk, spenning
rad	radian (radium)	rad = m/m = 1	vinkel
S	siemens (simens)	S = A/V = Ω ⁻¹ = s ⁴ A ² /(kg m ²)	konduktans
Sv	sievert (sivert)	Sv = J/kg = m ² /s ²	doseekvivalent
s	sekund	s. II	tid
sr	steradian	sr = m ² /m ² = 1	retningvinkel
T	tesla (tesla)	T = Wb/m ² = kg/(s ² A)	magnetisk flukstetthet
V	volt	V = W/A = J/C = kg m ² /(s ² A)	elektrisk potensial
W	watt (vatt)	W = J/s = kg m ² /s ³	effekt
Wb	weber (veber)	Wb = Vs = kg m ² /(s ² A)	magnetisk fluks
Ω	ohm (om)	Ω = V/A = S ⁻¹ = kg m ² /(s ³ A ²)	resistans
1	en	1	antall, forholdet mellom to

Siste = ved grunnenheter

Kraft og kraftmoment på rektangulær ledersløyfe

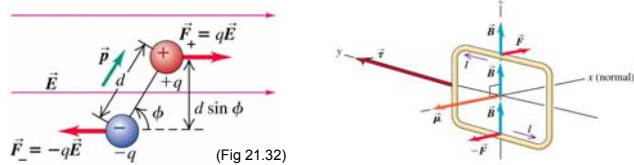
Nettokraft:
 $\Sigma \mathbf{F} = \mathbf{0}$

Kraftmoment:
 $\tau = I a b B \sin \Phi = \mu B \sin \Phi$
 der magnetisk moment:
 $\mu = I \cdot (\text{areal}) = I \cdot ab$

Med vektorer:
 $\tau = \mu \times \mathbf{B}$
 der $\mu = I \cdot \mathbf{A}$

(Fig 27.31)

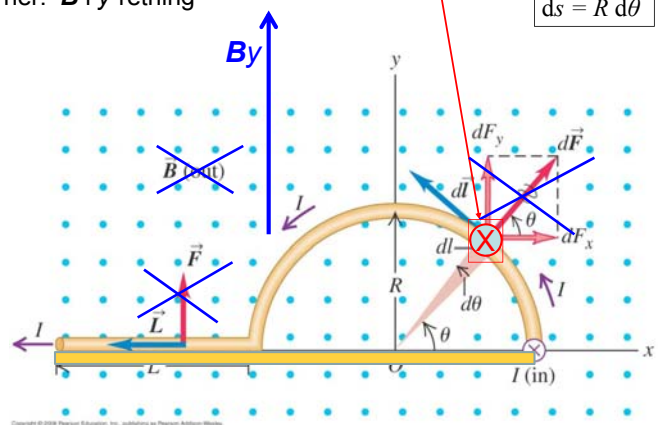
Analogi mellom elektrisk dipol $\mathbf{p}$ og magnetisk dipol μ

<p>Kraft $\mathbf{F} = q \mathbf{E}$</p> <p>Kraftmoment $\tau = \mathbf{p} \times \mathbf{E}$</p> <p>Pot.energi $U = -\mathbf{p} \cdot \mathbf{E}$</p> <p>$\mathbf{p}$ søker seg paral. med $\mathbf{E}$ (lavest energi)</p>	<p>Kraft $\mathbf{F} = I \mathbf{l} \times \mathbf{B}$</p> <p>Kraftmoment $\tau = \mu \times \mathbf{B}$</p> <p>Pot.energi $U = -\mu \cdot \mathbf{B}$</p> <p>$\mu$ søker seg paral. med $\mathbf{B}$ (lavest energi)</p>
---	--

Ser dere at en magnetisk MONOPOL er utenkelig ?

Eks. 2 Halvsirkel.
 Y&F Ex. 27.8: $\mathbf{B}$ normalt papirplan
 her: $\mathbf{B}$ i y-retning

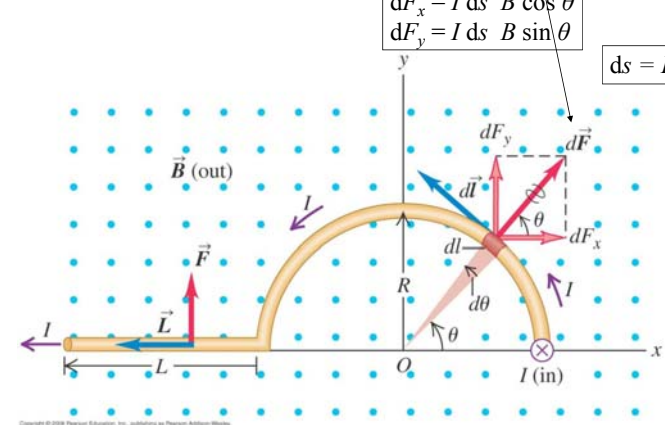
$$d\mathbf{F} = I ds \times \mathbf{B}$$

$$\Rightarrow dF_z = -I ds B \sin \theta$$

$$ds = R d\theta$$

Figure 27.30

Eks. 2 Halvsirkel: $\mathbf{B}$ i y-retning
 Y&F Ex. 27.8: $\mathbf{B}$ normalt papirplan

$$d\mathbf{F} = I ds \times \mathbf{B}$$

$$ds \perp \mathbf{B}$$

$$dF_x = I ds B \cos \theta$$

$$dF_y = I ds B \sin \theta$$

$$ds = R d\theta$$

Figure 27.30

Strømsløyfe innrettes i et magnetisk felt, slik vil også magnet (f.eks. kompassnål) innrettes i et magnetisk felt

Magnetisk moment μ innrettes langs B

(Fig 27.37)

Copyright © 2004 Pearson Education, Inc., publishing as Addison Wesley.

Homogent magnetfelt: Dreiemoment τ , men ingen nettokraft (translasjonskraft)

Inhomogent magnetfelt: Nettokraft på strømsløyfe $\neq 0$:

(Fig 27.36)

Jern tiltrekkes både S-pol og N-pol. Feltet må være inhomogent.

P.g.a. induert μ parallellt med B

(Fig 27.38)

Copyright © 2004 Pearson Education, Inc., publishing as Pearson Addison Wesley.

27.8. Likestrømmotor (DC-motor)

μ dreies mot B
Maks. dreiemoment τ

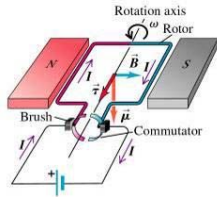

$\mu \parallel B$
Null dreiemoment τ (flyter på tregheten).
Strømretn. endres med kommutatorer

Maks. dreiemoment τ

(Fig 27.39)

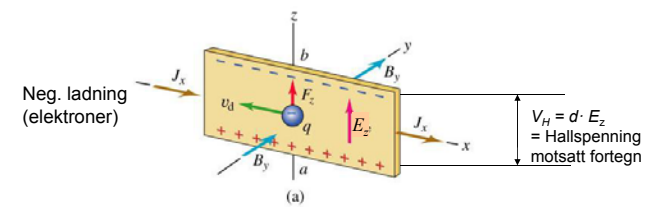
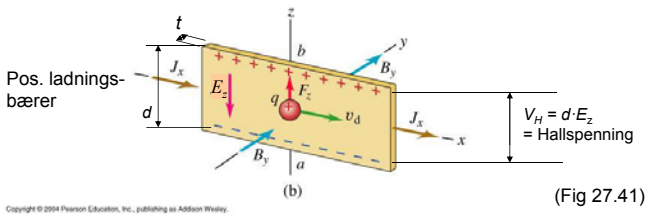
Simulering:
<http://www.walter-fendt.de/ph14e/electricmotor.htm>

DC-motor

Én strømsløyfe   Tre sett strømsløyfer: jammere gange
solarbotics.net/starting/200111_dcmotor/200111_dcmotor2.html

27.9 Hall-effekt

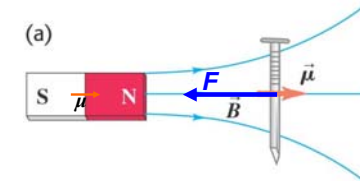
(Fig 27.41)

Kap. 27: Oppsummering: Magnetisk felt og magnetiske krefter

- Lorentzkrafta = elektrisk kraft + magnetisk kraft:

$$\mathbf{F} = q\mathbf{E} + q\mathbf{v} \times \mathbf{B}$$
 (magnetflukstetthet $\mathbf{B}$ defineres fra denne)
- Kraft på lederbit med lengde ds : $d\mathbf{F} = I ds \times \mathbf{B}$
- Magnetisk fluks: $\Phi_B = \iint \mathbf{B} \cdot d\mathbf{A}$
- Magnetisk kilde ("magnet") angis ved alternativt:
  - N/S-pol** Monopol (separat S eller N) fins ikke.
  - Feltlinjer**: Lukka kurver, fra N→S ytre og S→N indre.
  - Magnetisk moment** μ . Høyrehåndsregel, eller: i retning S→N.
- $\mu = I \mathbf{A}$, N strømsløyfer med areal A : $\mu = N I \mathbf{A}$
- Kraftmoment på magnetisk moment i $\mathbf{B}$ -felt, $\tau = \mu \times \mathbf{B}$, innretter momentet langs $\mathbf{B}$ -feltet og momentet har potensiell energi: $U = -\mu \cdot \mathbf{B}$
- Jern tiltrekkes både S-pol og N-pol. $\mathbf{B}$ -feltet må være inhomogent.
- Anvendelser:
 Hastighetsfilter, Thomsons e/m-eksperiment, katodestrålerør, massespektrometer, syklotron, DC-motor, Hall-effekt.

Jern tiltrekkes både S-pol og N-pol. Feltet må være inhomogent.

Øving 8, opg. 6.

Alltid er $V_a = \mathcal{E}$

$t=0^+$ (kond. som kortsluttet): $I = \mathcal{E}/R_1$ og $I_C = I$

$t \rightarrow \infty$ (kond. som åpen grein): $I = \mathcal{E}/(R_1 + R)$ og $I_C = 0$

alle t Enklest å løse likning for I_C , som ifølge ovenfor må ha form:
 $I_C(t) = I_C(0) \exp(-t/\tau)$

Opg. 26.49 i Young & Freedman. Kondensatorer initielt unladet.
 Finn strøm I i amperemeter A

a) umiddelbart etter bryter slått på: $I(t=0^+)$,
 b) etter svært lang tid: $I(\infty)$.

Figure 26.60

Opg. 26.49 i Young & Freedman. Kondensatorer initielt unladet.
 Finn strøm I i amperemeter A

a) umiddelbart etter bryter slått på: $I(t=0^+)$, kondensatorer som kortslutning

Figure 26.60

Opg. 26.49 i Young & Freedman. Kondensatorer initielt uladd.
Finn strøm I i amperemeter A

b) etter svært lang tid: $I(\infty)$. kondensatorer som åpen krets

Figure 26.60

Eksamen juni 2007, oppg. 3 a)

Finn I , samt Q_1, Q_2, Q_3, Q_4 etter «lang tid»

Lang tid: Kondensatorer oppladd og kan "tas bort".

$R = 1.0 \text{ M } \Omega$
 $C = 1.0 \text{ nF}$
 $V_0 = 1.25 \text{ kV}$

Eksamen juni 2007, oppg. 3 a)

Finn Q_1, Q_2, Q_3, Q_4 etter «lang tid»

Da må kondensatorene tegnes inn igjen!

$R = 1.0 \text{ M } \Omega$
 $C = 1.0 \text{ nF}$
 $V_0 = 1.25 \text{ kV}$

$Q_1 = C V_1 = C (V_A - V_D)$ etc.